

pripravljeni in enotni, ne glede na razlike med njimi pred bojem ali po njem mimo pravih pojavov in nosilcev. Tudi družbena kritika, po pravici povedano, lahko pozabi na svoje nosilce, potem ko je bitka dobljena). Tako imamo primere, ko so predstavniki tako imenovane desnice v skrbeh za predstavnike tako imenovane levíce, nacionalisti unitarističnega tipa pa so zaskrbljeni zaradi usode nacionalistov separatistične usmeritve, da se pisec in kritiki, ki popolnoma nasprotno pojmujejo umetnost in jih delijo nasprotna politična prepričanja, zbirajo na isti liniji, da si v literarni in kulturni politiki med sabo zaupajo in delijo vloge, razne predstavitev, priredbe pomembnih edicij, antologije in hrestomacije — glede pač na težo odpora ali na obveznost protidarila, ne pa glede na veličino ustvarjalnih sposobnosti in resnično zvezo z ustvarjanjem.

Kljub vsemu temu in tudi kljub vsem današnjim dogodkom, polemikam in semanjski tehnologiji, ki jo tudi nekateri ustvarjalci izrabljajo za vsiljevanje svojih del, lahko pri vseh literaturah v naši domovini ugotovljamo stalno rast, nova in pomembna dela pa neustavljivo *nastanejo in ostajajo*, k čemur brez dvoma prispeva tudi tisti boljši in večji del literarne kritike v vseh naših okoljih.

Taras
Kermauner

Smo pred močnim zaokretom

1. Dolga leta sem veljal za besnega pristaša inovacij v slovenski literaturi in za zagrizenega nasprotnika tradicionalizma. Na neki način ostaja ta karakteristika zame še danes značilna, čeprav na tradicionalizem in na inovacije gledam drugače, kot sem pred desetimi leti.

V zadnjem času se je namreč avantgarda, za katere razcvet sem si prizadeval, institucionalizirala; s tem je prenehala biti avantgarda. Postala je del esteblišmenta. Sformalizirala se je. Prešla v esteticizem, podoben soboslikarstvu, ki zakriva našo realiteto, močvirje, gnus, protislovja, muke, razpad.

Sam se, po ideološki plati, trudim, da bi našel pozicijo, s katere bi mogel močvirje osušiti, gnus pregnati, razpad ustaviti in odkriti radost sveta; ali drugače: razpad tako pognati v dir, da bo hitreje pribezljal do svojega nujnega konca.

Zdi se, da je današnji modernizem bolj konvencionalen od nekaterih tradicionalistov, ki odkrivajo, kar planetarni scientistični sistem produkcije znakov zakriva; da se je treba znova napotiti iskati ljubezen, občestvo, trpljenje, mejne položaje, smrt. Vem, da to iskanje ne more potekati po starih tirih. Vem, da ne sme biti ideološko. Čutim, da ga sistem koda deformira, izpraznjuje, deviira, preprečuje; da je preskok v veliko klasično preteklost nemogoč. A sem prepričan, da je potreben velik napor, velika volja, še večja želja, če hočemo znova najti, kar smo izgubili: svet. In da

takšna ambicija — ponovno odpreti svet — ne more biti zgolj stvar literature in kulture, ampak nečesa usodnejšega; morda gre za voljo sveta samega. Vendar treba je biti prvim znamenjem te volje na razpolago.

Smo pred močnim zaokretom v literaturi in kulturi. Pred kakšnim? Slutim zgolj to: neponovljiva je totaliteta, osrediščenost, finalnost; obenem pa je nezadosten prenos energije na formo, na sistem, na strukturo, na nadosebno. Iz silovitega srečanja človekove občestvene želje z novim — hipermodernim — sistemom bo spet potekala, tako upam, kri. Brez krvi pa je literatura črnilo.

2. Polemos je boj. Papirnat in krvav. A čemu služi ta boj?

Kulturni boji, znani iz polpreteklosti, so skušali uveljavljati ideje in ideologije. Ker je bila vsaka ideja totalitarna — če je nekaj resnica, tisto, kar je ob nji ali zoper njo, ne more biti resnica, torej je laž — je skušala nasprotno izničiti; za to je imela moralne razloge. Nujnost zgodovine sveta ali bog ali ljudstvo ali vizija so ji narekovali, da se vrže v boj. Ta boj je bil njena sveta dolžnost.

V današnjem, hipermodernem svetu te vrste ideje niso več na star način totalne in totalitarne. Člen v sistemu koda — definicija sodobnega človeka — je prosto gibljiv, zamenljiv, naključen, svojevoljen, lebdeč; kako naj ta lik najde ekskluzivno stališče, s katerega je nujna polemika? Ko se oprime skupaj več členov, ko nastane masa, povprečje, se pokaže stališče kot presek nekega obnašanja, trpnega, nezavednega, manipuliranega (po tržišču, po produkciji itn.); akcija socialnih aglomeracij današnjega tipa — povprečni kupec, povprečni ljubimec, povprečni ocenjevalec — je od hipa do hipa spremenljiva, saj je le rezultat, ne pobuda, ne načrt, ne dejavno prizadevanje. Namesto polemik poznamo nihanja ponudbe in povpraševanja, premene okusa, drsenje valut — tudi literarnih vrednosti, inflacijo.

Kaže, da so današnje polemike navidezne: ohranjajo formo polemike, ne pa duha. Služijo predvsem temu, da pridobi pisec popularnost, da se njegove knjige bolje prodajajo. Stari duh polemike se obnavlja le tedaj, če nastopa v stalinistični ali politično zoženi situaciji: ko se člen bori za svojo svobodo. A samo tako dolgo, dokler je ne dobi; hip za tem izgubi transcendentno idejno stališče.

Danes je pri nas polemika predvojnega Krleževega tipa čezdalje manj mogoča; v osnovi že nemogoča. Boj zoper nacionalizem, provincializem, blokiranost vseh vrst, zoper klikaštvo in elitizem ni več boj ene, odrešilne pozicije zoper napačno pozicijo, ampak je prodor hipermodernosti — mnogostališčnosti, brezstališčnosti, prostosti, nevezanega, neusmerjenega eksperimentiranja — zoper stališče. Danes je trdno, stalno, identično stališče sinonim za tradicionalno, polpreteklo kapitalistično družbo, katere realiteta je nacija, država, ideja, morala. Polemizirajo — borijo se — nacije, države, konfesije, ideologije. Dokler bodo nacije itn., bo tudi boj. Umetnost pa se poslavlja od oblike, v kateri je bila v polpreteklem času: iz tutorstva nacije itn. Zato ji polemika, ki jo zagovarja, ne služi.

3. S tem sem že uvedel svoj odnos do tretjega vprašanja. Tu je vzrok, da si kritika ne more izboriti svojega stališča. Kadar ga izbori, ponavlja polpretekle modele; tedaj je do novega ustvarjanja brez posluha, dogmatična, okrepnela, brez pomena.

Danes kritika sama išče. Zdaj se opredeljuje tako, zdaj drugače. Če hočete: sama ustvarja. Ustvarja? Je ta beseda še veljavna? Zamenjuje sta-

lišča, uporablja vrsto meril. Če ideja-ideologija ni več sakralna, metafizična, transcendentno utemeljujoča, stališče ni več obvezno in eno(vito). Ideje postajajo instrumenti; kritik rokuje z njimi, jih jemlje v roke drugo za drugim, jih odmetuje. Sredstvom ni zavezan. S starega vidika postane načelni in praktični »izdajavec«, protej, brez značaja, »dezorientiran«. Z novega tehnik in znanstvenik, ki preizkuša nova orodja.

Cilj tehnike je učinkovitost. A kakšno učinkovitost naj bi imel kritik? Naj bi urejal razmerja v literaturi? Glede na kaj — glede na katero stališče? Kako naj bi učinkovito sodil — delal red, pripenjal odlikovanja, predlagal za nagrade, institucionaliziral (vse to pomeni vrednotenje literature) — če pa je razsojanje stvar nacije, morale itn., ne pa umetnosti? Kaj naj bi bila učinkovita umetnost? Nimam pojma. Ideje, da umetnost kultivira, blaži, vzdiguje, počlovečuje, spoznava, osvešča, poboljšuje, pomirja itn. so vse iz polpreteklega sveta, v katerem je umetnost služila nacionalni državi in kulturifikaciji sveta, ta kulturifikacija pa pomeni odvzem človekove neposrednosti, silovitosti, nabitosti z libidom.

4. Danes se od vsepovsod sliši tožba, češ da nimamo kritike, vsekakor pa ne dobre. Kaj ta tožba pomeni?

Izraža občutek, da nimamo — več — kritike, ki bi usmerjala; ki bi bila odločilna; ki bi enosmerno institucionalizirala nacionalno idejne vrednote; ki bi bila nedotakljiv sodnik in plemenito zmagujoči borec. Iz odgovorov na prva tri vprašanja je razumljivo, da današnja kritika takšna ne more biti. Če poskuša slediti temu zgledu, se starčevsko osmeši; če gre svoja pota, ne ustreza pričakovanjem, ki izvirajo iz polpretekle dobe.

Zato je prva naloga: spremeniti odnos do kritike. Ne (več) terjati od nje, kar ni njena sodobna narava. Kritika ne sme biti (več) služabnica in zastopnik nacionalne države oziroma ideologij, ki so metafora — alibi, zastopnik — te države. Kot literatura sama ni več emblem nacije, niti njeno duhovno bistvo, tako tudi kritika ni več znamenje razsvetljujočega, napredujočega, humanizirajočega, urejajočega človeškega duha. Takšna je bila, ko je nastala, v dobi meščanskega razsvetljenstva. Danes pomeni človeški duh nekaj čisto drugega; zamenjala ga je znanost. Ta pa ni niti najmanj humanizirajoča; hkrati proizvaja bolnišnice in atomske bombe, psihiatrizira in uganja senzorno deprivacijo; gre svojo povsem imanentno, nenadzorljivo — veličastno in grozovito — pot.

Zato nekateri poskušajo kritiko scientificirati; med takšne kritike sem se vrsto let silil tudi sam — dokler nisem spoznal, da je znanost o literaturi parodija znanosti o materiji. (Kot je literatura tega obdobja — ludizem — predvsem parodija.) Z znanstveno analizo materije, družbe, psihe dosežemo podrejenost vsega tega: podvrženost planetarnemu orwelovskemu sistemu. Če si podvržemo umetnost — če jo robotiziramo v reizem — jo uničimo; od tod spoznanje o koncu umetnosti. Navsezadnje gre tudi znanosti za to, da uniči psiho, družbo in libido; da vse to zamenja s sistemom, z razmerji, z institucijo. Kritik-znanstvenik je torej uničevalec umetnosti. Ko to spozna, se znanstvenemu prijemu odpove in išče drugam. Kam?

5. Prva naloga, ki jo vidim in ki jo skušam izpolnjevati, je avtokritika. Se pravi: destrukcija kritičnega dogmatizma, pa naj je polpreteklo ideološki ali hipermodernistično znanstveni, to je kibernetično pozitivistični. Če izvorni pomen besede kritika lahko spravimo v zvezo z besedo kriza, gre za intenziviranje krize stališč. Polemika naj bi se spremenila v avtopole-

miko: v bojevito odpravljanje sebe kot ideje totalitete, stalnosti, centralnosti. Nikdar zvest, zmerom radikalen, pravi Benjamin. Radikalnost v luščenju stališčnosti, ki naj pripelje do nečesa, kar se nahaja zraven stališčnosti, niti ne pod njo. (Pod površnim stališčem je globlje, bolj obvezno.) A kaj je to? Erotična predanost svetu? Primerjanje skušenj? Pogled v prazno? Silovitejša želja po radikalni alternativi lastniškemu, razrednemu, etatičnemu, nacionalnemu, metafizičnemu, racionalnemu, neolitskemu, despotskemu, kapitalskemu sistemu? Ni umetnost ravno sled sveta, ki je zraven; sveta, ki ga akumulativnost produkcije, dela, modernih jezikov ni mogla do kraja odstraniti? Srečavanja človeških bitij brez predznakov? Njihovo spajanje brez mediacij? Njihove strasti brez zadržkov in previdnosti? Njihovo življenje, ki še pozna smrt in živi z njo enakopravno?

Tak prihodnji kritik ne bi mogel biti ekskluziven, pa naj izreče kar koli. Ko si za nekaj prizadeva, vse ostalo dopušča. Morda si ne prizadeva za vse; vse že je, samo od sebe. (Razen če ga polpretekli dogmatik uničuje.) Morda le odkriva, kar je še nevidno. Morda sanja. Morda iznajduje. Morda veže najrazličnejše, kar se zdi, da ne sodi skupaj. Živi od spremembe in zanjo: uveljavlja jo. Sam sebe trga — se od sebe ločuje — da bi se laže povezal v nove erotične spoje.

Kritik, kakršnega si želim, je sam pesnik. Sledi nečemu, kar je racionalno neusmerljivo, nedokazljivo, neizrazljivo; čeprav operira z racionalnimi pojmi. To je njegov paradoks. Vendar — ne živi tudi umetnost od paradosa?

Ne bi morali vsi skupaj čim bolj in čim prej stran od platonističnih idej? A čim bliže protagorovskim paradoksom? Bolj ko je mogoče stran od filozofije, čim tesneje k sofistiki?

Tak kritik pa ne bo več poglobljevalec, netivec, merivec krize, ampak »pozitivno« bitje iz obstranskega sveta.

Kritična zavest in kritika kot literarna vrsta

Marija
Mitrović,
Beograd

Verjetno ne povem nič novega, ko rečem, da je redkokdaj bilo toliko lamentacij nad kritiko (češ, da je »ni«, da je »nedejavna«, »neobjektivna« ...), obenem pa verjetno še nikoli kritika ni bila tako na široko prisotna, glasna, delujoča in odločajoča v naši kulturni dejavnosti, kot je trenutno.

Kritični potencial je kar precejšen. Vsi kulturni predali, rubrike, strani v vseh tedenskih in dnevnikih časopisih, v vseh literarnih, znanstvenih, ženskih, moških in družinskih revijah, vse oddaje iz kulture in vsi TV programi (celo TV dnevnik) si prizadevajo in prinašajo vedno tudi literarno-kritične napise in besede. V območju kritike deluje vsekakor tudi urednik kulturne rubrike, urednik